

VAN UITSTEL TOT AFSTEL VAN OPSTEL

Peter Dekkers

0.0 In de maand juni zijn velen van ons weer geconfronteerd met het selectiemiddel 'stelopdracht' (opstel). In het hier volgende wil ik de opdrachten van mavo, havo, vwo en p.a. op hun selectiewaarden schatten. Daarbij zal ik uitgaan van de in Uitstel van opstel¹ ontwikkelde ideeën, alsmede van de reactie daarop door W. Drop².

1.0 Waartoe nodigen de 'titels' van 1971 uit?

Het maken van een opstel is een daad van schriftelijke communicatie. Aan het beschouwende opstel moeten heel andere eisen gesteld worden dan aan 't opstel met verhaalkarakter. In Uitstel van opstel wordt gewezen op de labiele positie waarin de schrijver van een beschouwend opstel verkeert³. Enerzijds stelt de lezer-beoordelaar bewust of onbewust eisen als waarheid en representativiteit⁴, anderzijds krijgt de auteur vaak slechts kansen als gold het een creatief opstel (alleen de 'titel') of ontvangt hij te summiere informatie. Uitgaande van die onvoldoende opdrachtsituatie meenden de auteurs van Uitstel van opstel er goed aan te doen eindexamenkandidaten te leren roeien met de riemen die ze krijgen. De brainstorm - bij uitstek middel voor het diverterende opstel⁵ - voerden zij in voor het z.g. zakelijk opstel. De befaamde uitspraak van Buitendijk, dat het schoolopstel het leuteren zonder inhoud bevordert⁶, wordt natuurlijk slechts gedeeltelijk door deze 'truc' ontkracht. In hoge mate bepaalt de informatie in de opdracht het resultaat. Al lang geleden wees Ten Brinke⁷ erop, dat inhoud en vorm nooit gescheiden kunnen worden bezien⁸. Een stelopdracht van één regel geeft niet gek veel informatie. Een 'titel' van een regel met een uitnodiging tot een beschouwend opstel, is een blindganger.

Laten we eerst eens kijken, hoeveel titels in het examenprogramma van dit jaar een oproep deden tot een creatief, hoeveel tot een beschouwend opstel. In de volgende paragrafen zal ik dan verder bezien hoeveel regels de opdrachten voor een beschouwend opstel telden en hoe de verschaft informatie beoordeeld moet worden.

1.1 Examen mavo (1½ uur) Van de acht stelopdrachten voor het mavo-examen gaan zes in de beschouwende richting en twee in de creatieve. Dit natuurlijk afgezien van het feit dat een 'zakelijke' titel tot een creatief opstel verwerkt kan worden.

1.2 Examen havo (3 uur) De kandidaten voor het havodiploma hadden keuze uit elf stelopdrachten. Daarvan droegen 9 een beschouwend en één een uitgesproken creatief karakter; de laatste was onbestemd.

1.3 Examen vwo (3 uur) De stelopdrachten voor het vwo zijn als volgt in te delen: 7 beschouwende en 3 onbestemde 'titels'. Dus keuze uit tien opdrachten.

1.4 Examen p.a. (3 uur) De studenten van de tweede leerkring van de peda-

gogische academie kregen acht mogelijkheden voorgeschoteld. In eerste instantie doelen alle acht op beschouwende proeven van bekwaamheid.

1.5 Conclusies eerste paragraaf. Opvallend is het grote aantal invitaties tot het maken van een beschouwing (zo op het blote oog meer dan voorheen). Van de 36 stelopdrachten gingen 29 in die richting. Slechts 3 'titels' deden een appèl op uitgesproken creatieve taalvaardigheid.

De mavo-kandidaten kregen slechts de helft van de tijd die de overigen voor hun werk mochten uittrekken. Interessant wordt het te bezien of het hun relatief dan ook gemakkelijker wordt gemaakt.

2.0 Hoeveel en wat voor informatie werd er bij de beschouwende 'titels' verschaft?

Over de creatieve titels valt niet veel te zeggen. Het is moeilijk te bepalen of de dit onderwerp kiezende studenten een brainstorm kunnen ontwikkelen aan de hand van:

- Dat is uit het leven gegrepen (mavo)
- 'Kleine mens met je grote ideeën.' Wim Kan (mavo)
- Mijn held (helden, heldin, heldinnen) (havo)

Veel hangt af van de brainstormtechniek.

De door mij als 'onbestemd' gekarakteriseerde opdrachten waren op één na allemaal uitspraken van beroemde personen.

Veel meer is te zeggen over de beschouwende thema's. We zagen al, dat tal van auteurs menen, dat de bewerking van de informatie bij persuasieve en informatieve taalcommunicatie doorslaggevend is. Een stelopdracht mag dan in wezen een schijnopdracht zijn, de situatie kan nog enigszins dragelijk worden indien de kandidaat voldoende informatie krijgt toegeschoven of indien de thematiek aansluit bij de beleving van de kandidaat.

2.1 Examen mavo (6 opdrachten voor een beschouwing). De meest uitvoerige beschouwende 'titel' telde 7 regels, de minst uitvoerige 1 woord (Trimmen). Het gemiddeld aantal regels voor een beschouwende opdracht was hier ruim 4. Opvallend bij de stelopdrachten van de mavo is, dat geen enkele opdracht echte informatie verschaft. De regels worden gebruikt om een brainstorm op gang te brengen. Laat ik één voorbeeld geven:

'Milieuverontreiniging.

Bespreek de verontreiniging van lucht, land en water. Wat zijn de oorzaken?

Wat zijn de gevolgen voor mens, plant en dier? Wat kunnen we ertegen doen?'

Eén titel betreft de eigen situatie van de kandidaat.

2.2 Examen havo (8 beschouwende opdrachten). De beschouwende stelopdrachten van de havo waren gemiddeld 16 regels lang. Dit hoge gemiddelde komt op rekening van één 95-regelig thema. Tweemaal wordt slechts één woord/woordgroep voldoende geacht. (Anti-autoritaire opvoeding; Inspraakgebreken). Bij de grootste opdracht is een extra handicap ingebouwd: 'betrek daarbij (met eigen woorden) alle hieronder gegeven aspecten.' De leesbaarheid van die

grootste opdracht vereist - slordig berekend volgens Flesh-Douma - een academische vooropleiding.

Interessant is dat men bij één opdracht de kandidaat vraagt bovenaan het papier te verantwoorden wie de lezers zijn. Buiten de 95-regelige stelopdracht geeft geen enkele louter informatie. Evenals bij de mavo-opdrachten zijn ze een hulp bij de brainstorm. Slechts een enkele 'titel' hoort zodanig in de belangstellingsfeer van de kandidaat thuis, dat te verwachten is, dat hijzelf genoeg informatie voorhanden heeft.

2.3 Examen vwo (7 beschouwende opdrachten). Gemiddeld waren de beschouwende stelopdrachten hier 6 regels lang. De langste titel bedroeg 15 regels, de kortste 1 (Ik bemoei me niet met politiek. Maar de politiek bemoeit zich wel met jou.). Alle wat langere opdrachten gaven een weinig informatie. Daarnaast dienden de regels om de brainstorm op gang te brengen. Een titel betrof de situatie van alle kandidaten.

2.4 Examen p.a. (8 beschouwende opdrachten). Bij dit examen waren er drie titels van één regel (Man-vrouw-maatschappij; Van politieke duidelijkheid gesproken; Volkstelling). Het waren de drie laatste titels. Gemiddeld werden er 16 regels per titel besteed. De grootste stelopdracht bedroeg 95 regels. De helft van de opdrachten bevatte ook informatie. Vier van de acht onderwerpen lagen in de levensfeer van de opgeleiden.

2.5 Conclusies tweede paragraaf. Vergelijkend kom ik tot het volgende overzicht:

	mavo	havo	vwo	ped. ac.
beschikbare tijd	1½ u	3 u	3 u	3 u
tot. aant. opdr.	8	10	10	8
creatief	2	1	0	0
beschouwend	6	8	7	8
onbestemd	0	1	3	0
gem. aant. regels				
bij besch. opdr.	4	16	6	16
grootste	7	95	15	95
kleinste	1	1 (2x)	1	1 (3x)
hoeveel eigen sit.	1	1	1	4

Alles bij elkaar zal wel duidelijk zijn, dat de kandidaten voor het mavo-examen het relatief het zwaarst gehad hebben. Behalve dat zij het met de minste tijd moesten stellen, kregen zij ook de minste informatie. Een brainstorm-verzameltechniek als in Uitstel van opstel beschreven, zou hier enig soelaas kunnen bieden.

Examentechisch gezien werpen de lange opdrachten (95 regels) voor havo en p.a. vragen op: Wat wordt hier gemeten? Productieve en/of receptieve taalvaardigheid? De te grote leesmoeilijkheid bij de havo is daarbij kwalijk.

3.0 Afstel van opstel

In al zijn eenvoudigheid is het hierboven geschetste overzicht ontstellend, als

men bedenkt dat op grond van de genoemde stelopdrachten mensen worden geselecteerd. In Uitstel van opstel is (duidelijk genoeg) gesteld, dat het opstel niet tot een objectief toetsbaar selectiemiddel is te maken. En eveneens, dat in de huidige onderwijsomstandigheden een redelijke intersubjectieve beoordeling onmogelijk is (zie daar 0.2). Daar komt nog bij, dat het opstel niet beoordeelt wat gepretendeerd wordt (zie daar 0.3). Anderzijds is het duidelijk dat de productief-schriftelijke taalvaardigheid een doelstelling voor elk schooltype oplevert. Zonder meer afschaffen van elke beoordeling zou, bij het blijven bestaan van de examens, onaangename consequenties met zich meebrengen (zie Uitstel 0.2).

De kern van de hele problematiek rond de stelopdracht ligt in de samenhang van vorm en inhoud. Men zal een beoordelingssituatie moeten creëren waarin de kandidaat alle gelegenheid krijgt om zich al die informatie te verschaffen die zijn werkstuk verrassend, waarachtig en begrijpelijk kunnen maken. Dan zal een 'examentruc' als brainstormtechniek (voor schrijvers van beschouwingen) niet meer nodig zijn.

Enige hoop voor de toekomst geven de groeiende zin voor wereldoriëntatie en de belangstelling voor projectonderwijs. Het meten van taalvaardigheid zal moeten gebeuren. De manier-waarop zal gezocht moeten worden in beoordeling van voor andere 'vakken' gemaakte werkstukken.

Noten

1 Dekkers, P., G. Geers en W. Guldie, Uitstel van opstel; Moer 1971, 29 - 48.

2 Drop, W.; 'Gedachtenruil' met P., G. en W.; Moer 1971, 48 - 49.

3 Zie daar, Inleiding.

4 Deze eisen vermeldt Drop. Ze zijn terug te voeren op Cherry's criteria: nieuws, waarheid en begrijpelijkheid. Zie daarover ook: Brinke, J. S. ten; Naar een beoordelingsmodel van het zakelijk opstel; Levende talen 1966, 36 e.v.; en: Drop, W; De centrale betekenis van doelstelling en publiekgerichtheid bij het schrijven van zakelijke opstellen; Levende talen 1971, 77 e.v.

5 Voor de term 'diverterend opstel' zie Drop.

6 Buitendijk in Levende talen 1963: 'Het schoolopstel bevordert het leuteren zonder inhoud.'

7 Zie noot 4.

8 Desondanks wordt in alle 'normen voor de beoordeling van het schriftelijk werk voor Nederlands' (van 1971) expliciet gesteld of gesuggereerd dat vorm en inhoud onafhankelijk van elkaar staan en/of als zodanig beoordeeld kunnen worden. Steeds wordt bij de normering uitgegaan van het al lang door Ten Brinke gekraakte stelsel van beoordelingscriteria uit de 'Didactische handleiding voor de leraar in de moedertaal'.

De wetgever schijnt geen artikelen te lezen.